

Implementatiewijzer

Trapsgewijs Omgaan met opvallend gedrag van jonge kinderen

Colofon:

Deze publicatie is mogelijk gemaakt in het kader van het project Wijzer Onderwijs. Het project is uitgevoerd door de CED-Groep in opdracht van de dienst Jeugd & Onderwijs van de gemeente Rotterdam.

Auteurs:

Hanni Bijl – van Gelder

Marieke Tjallema

Tamara Wally

© 2013 CED-Groep, Rotterdam

www.cedgroep.nl

Bedankt

Implementatiewijzer Trapsgewijs - Omgaan met opvallend gedrag van jonge kinderen is tot stand gekomen dankzij de financiële steun van de gemeente Rotterdam.

Wij willen de volgende personen hartelijk bedanken voor hun bijdrage aan de totstandkoming van deze implementatiewijzer:

De collega's van de CED-Groep:

G. Nede

E. Sweeris

M. Bax (SPKC)

A. Bock (Kids Wonderworld)

A. Boef (Catalpa)

C. Bosman (SPKC)

B. Dessens (Thermiek Welzijnsorganisatie)

B. Devilee (Thermiek Welzijnsorganisatie)

W. Kuipers (Thermiek Welzijnsorganisatie)

S. van Lingen (Catalpa)

M. Maraal (Thermiek Welzijnsorganisatie)

A. de Neef (Kids Wonderworld)

Inhoud

1.	Inleiding	4
2.	Werkwijze	5
3.	Samenhang in zorg	12
4.	Coaching en begeleiding van pedagogisch medewerkers	16
5.	Bijlagen	20
	• Kopieerblad: Observatielijst	
	• Kopieerblad: ABC-schema	
	• Kopieerblad: Trap	
	• Kopieerblad: Opdrachten	
6.	Literatuurlijst	28

1. Inleiding

Trapsgewijs

Elke pedagogisch medewerker die werkt met kinderen tot vier jaar heeft wel eens een kind in de groep dat opvalt en zich anders gedraagt dan leeftijdsgenootjes. De pedagogisch medewerker zal van alles proberen om het kind goed mee te laten draaien in de groep, maar soms lukt het niet. De vraag die opkomt is wat ze dan nog kan doen. *Trapsgewijs, Omgaan met opvallend gedrag van jonge kinderen*, kan hierbij helpen. In dit boek worden drie veel voorkomende vormen van opvallend gedrag beschreven: druk, opstandig en teruggetrokken gedrag. Uitgangspunt van het boek is dat kinderen met dit gedrag een signaal afgeven. Met gedrag maken kinderen als het ware duidelijk dat ze niet goed weten hoe ze met bepaalde situaties om moeten gaan en de hulp van een volwassene (de pedagogisch medewerker) nodig hebben om deze situaties het hoofd te bieden. Het boek geeft pedagogisch medewerkers uitleg over deze signalen en beschrijft wat kinderen nodig hebben als ze deze signalen afgeven. Het doel van *Trapsgewijs* is dat pedagogisch medewerkers, door goed te kijken naar het gedrag van een kind, begrijpen welke behoefte aan ondersteuning het kind heeft. Op die manier kunnen ze hun aanpak beter afstemmen op wat het kind nodig heeft en een omgeving creëren waarin het kind optimaal tot ontwikkeling kan komen.

In het boek *Trapsgewijs* wordt opvallend gedrag beschreven met de daarbij behorende ontwikkelingsbehoeften en handelingsadviezen. Hiermee is *Trapsgewijs* een boek dat pedagogisch medewerkers een hulpmiddel biedt om met kinderen met opvallend gedrag om te gaan. Het boek is zo geschreven dat pedagogisch medewerkers zelfstandig met het boek aan de slag kunnen gaan. Vaak zal extra ondersteuning echter toch wenselijk zijn. In deze *implementatiewijzer*, wordt beschreven hoe je *Trapsgewijs* in de organisatie kunt gebruiken en implementeren. Als begeleider kun je ondersteuning bieden, door de werkwijze bijvoorbeeld te gebruiken tijdens een kindbespreking of als de pedagogisch medewerker met vragen komt over het gedrag van een kind. Daarnaast is het ook mogelijk om het boek te gebruiken om de aanpak van meerdere kinderen met opvallend gedrag te bespreken tijdens een studiedag.

In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op de werkwijze en 'de trap' uit *Trapsgewijs*. In het tweede hoofdstuk lees je hoe *Trapsgewijs* binnen de zorgstructuur van een organisatie kan passen. In het laatste hoofdstuk wordt beschreven welke coachingsvaardigheden je kunt inzetten bij de begeleiding van pedagogisch medewerkers.

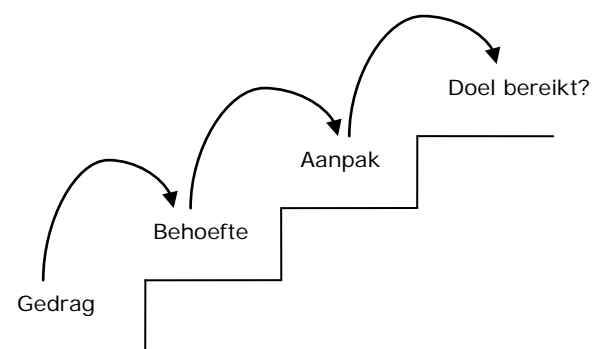
We hopen met deze drie hoofdstukken voldoende handvatten te geven om *Trapsgewijs* binnen de eigen organisatie in te voeren, te borgen en permanent deel uit te laten maken van het vaste repertoire aan vaardigheden van pedagogisch medewerkers om met opvallend gedrag om te gaan.

2. Werkwijze

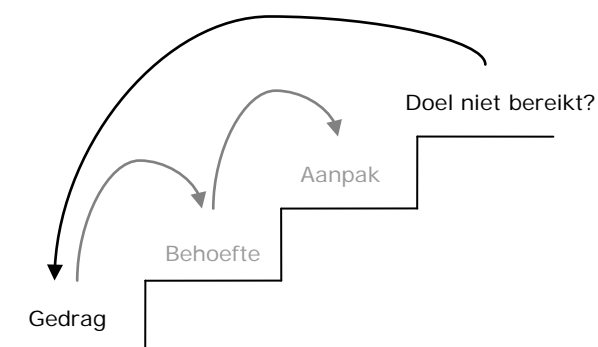
Dit hoofdstuk gaat vooral in op de inhoud van de werkwijze van Trapsgewijs en biedt de begeleider ondersteuning om de werkwijze aan de pedagogisch medewerkers over te dragen.

Trapsgewijs

Om doelgericht te werken aan gedrag en ontwikkeling, ga je methodisch te werk. Bij *Trapsgewijs* wordt deze manier voorgesteld als een trap. Dit hoofdstuk beschrijft hoe het model van 'de trap' een pedagogisch medewerker kan helpen om een aanpak te bedenken waarmee zij kinderen die dit nodig hebben een zetje in de rug kan geven om zich verder te ontwikkelen.

Onderaan de trap staat het gedrag van het kind. Iedere aanpak om kinderen te helpen hun gedrag aan te passen, begint met het observeren van gedrag. Wat doet het kind precies? Welk gedrag valt op, en wanneer en hoe vaak komt het voor? Pas wanneer je voldoende antwoord hebt op deze vragen, ga je op zoek naar de betekenis van dit gedrag. Je vraagt je af: Wat wil het kind ons met dit gedrag duidelijk maken? Weet het niet hoe het met een bepaalde situatie om moet gaan? Wil het iets wat niet lukt? Door de antwoorden op deze vragen zul je merken dat het kind met zijn gedrag iets laat zien. Het laat zien dat het hulp of ondersteuning nodig heeft in één of meerdere situaties. De beschrijving van deze behoefte aan hulp of ondersteuning komt op de tweede tree. Wanneer ook de behoefte van het kind duidelijk is, dan kunnen we de stap maken naar nog een tree hoger: de aanpak. Deze moet aansluiten bij de behoefte die een kind heeft. Soms is het meteen duidelijk wat een kind nodig heeft, maar soms is het ook zoeken. Bovenaan de trap ga je dan ook kijken of je aanpak werkt. Zo niet, dan begin je weer onderaan de trap door opnieuw het gedrag te observeren. Misschien heb je in je vorige observaties iets over het hoofd gezien. Daarna kijk je opnieuw naar de behoeften. Heb je de signalen van het kind goed geïnterpreteerd en de juiste behoefte geformuleerd? Pas als je dit helder hebt, pas je je aanpak aan.

Observeren

Wanneer een kind opvalt door de manier waarop hij zich gedraagt, breng je allereerst dit gedrag nader in kaart. Regelmatig en systematisch observeren is dan nodig. Dit kan op allerlei manieren. Bijvoorbeeld door het invullen van observatielijsten die horen bij een ontwikkelingsvolgsysteem, door het gedrag van een kind in verschillende situaties te noteren, te turven hoe vaak het gedrag voorkomt of door het invullen van een zogenaamd ABC-schema.

Goed observeren kan voor een pedagogisch medewerker soms lastig zijn. Bepaald gedrag van een kind kan haar bijvoorbeeld nauwelijks meer opvallen, omdat zij dit dagelijks ziet. Zij is dan aan dit gedrag gewend. Dit maakt het moeilijker om bijvoorbeeld weer te geven waarom het gedrag nu precies opvalt, of hoe vaak het voorkomt. Ook kan een pedagogisch medewerker moeite hebben om te omschrijven wat er aan het gedrag van een kind vooraf ging, of wat er op volgde. Doordat zij zelf vaak onderdeel is van een situatie, of doordat zij interactie heeft met een kind, kan zij niet altijd voldoende afstand nemen om de situatie volledig te bekijken. Het kan daarom prettig zijn als een begeleider ook observeert. Verschillende mensen bekijken een situatie op verschillende manieren, waardoor andere dingen kunnen opvallen.

In veel instellingen worden al ontwikkelingsvolgsystemen gebruikt. Ook worden er verschillende observatiemethoden toegepast. Uiteraard kunnen die goed bruikbaar zijn als hulpmiddel bij het observeren. De keuze hiervoor is afhankelijk van de voorkeur van de pedagogisch medewerker en begeleider. Ook de volgende twee bijlagen kunnen helpen bij het gericht observeren.

- *Kopieerblad 'Observatielijst'*

Bij elke vorm van opvallend gedrag die dit boek beschrijft, legt dit boek uit wat de redenen kunnen zijn waarom een kind zich zo gedraagt. Een kind wil met zijn gedrag vaak iets duidelijk maken. Ook gaat er aan het gedrag iets vooraf. Hierin kan een patroon te vinden zijn, of een aanwijzing waarom een kind bepaald gedrag vertoont. Zijn gedrag is bijvoorbeeld een reactie op iets wat een ander doet of zegt, of er is misschien iets aan de hand in de thuissituatie.

Het kopieerblad 'Observatielijst' helpt door middel van gerichte vragen om een beter beeld te krijgen van de situatie waarin een kind opvallend gedrag laat zien. Omdat een pedagogisch medewerker het kind goed kent en haar het gedrag regelmatig opvalt, is het raadzaam dat zij dit kopieerblad gebruikt bij het observeren. Ook een begeleider die het kind voldoende kent, kan de vragen beantwoorden. Door hierna de beide ingevulde lijsten naast elkaar te leggen en te bespreken, kunnen een pedagogisch medewerker en een begeleider een helder beeld vormen van de situatie waarin het kind bepaald gedrag vertoont.

- *Kopieerblad 'ABC-schema'*

Om een goed beeld te krijgen van gedrag, wordt ook wel eens een ABC-schema gebruikt. De B staat hierin voor het Engelse woord voor gedrag: 'behaviour'. Aan dit gedrag gaat altijd iets vooraf. Dit is in het ABC-schema de A, die staat voor 'antecedent'. Het gedrag heeft ook altijd een gevolg. In het schema is dit de C, die staat voor 'consequence'. Hieronder volgt een voorbeeld van een ABC-schema. Voor het gemak zijn hierin Nederlandse termen gebruikt.

A: aanleiding	B: gedrag	C: gevolg
Steven speelt samen met Tom op het verkeerskleed. Tom rijdt met een speelgoedlocomotief rondjes op het kleed. Steven kijkt naar de locomotief.	Steven pakt de locomotief van Tom af.	Tom begint te huilen. De pedagogisch medewerker zegt dat Steven de locomotief aan Tom terug moet geven.

De pedagogisch medewerker reageert op Steven die de locomotief afpakt. Dit lokt bij hem ook weer gedrag uit. Hiervoor kan een volgend ABC-schema worden ingevuld: de reactie van de pedagogisch medewerker is dan de aanleiding (A) waarop het gedrag van Steven volgt (B).

A: aanleiding	B: gedrag	C: gevolg
Tom begint te huilen. De pedagogisch medewerker zegt dat Steven de locomotief aan Tom terug moet geven.	Steven stamppt op de vloer en gooit de locomotief tegen een kast.	De pedagogisch medewerkster brengt Steven naar een aparte plek waar hij rustig kan worden.

Een ABC-schema vul je in aan de hand van aantekeningen die je gemaakt hebt tijdens een observatie van het gedrag van een kind. Begin in een ABC-schema altijd in het midden, met het invullen van de B: een concrete beschrijving van het opvallende gedrag dat je nader wilt onderzoeken. Bij A schrijf je vervolgens op wat er aan het gedrag vooraf ging en bij C wat er op volgt. Een ABC-schema biedt de mogelijkheid om een situatie goed te analyseren. Zo kan een beter beeld ontstaan van de aanleiding voor het gedrag en de gevolgen ervan. Het geeft een breder beeld van het gedrag.

Het kopieerblad 'ABC-schema' biedt een leeg schema dat zowel een pedagogisch medewerker als een begeleider kunnen invullen. Probeer om het schema meerdere keren in te vullen, voor verschillende opvallende gedragingen of voor hetzelfde gedrag. Op die manier kunnen bepaalde patronen in het gedrag eerder worden ontdekt.

Het is belangrijk dat een pedagogisch medewerker zich ervan bewust is dat er niet altijd een direct zichtbare aanleiding (A) is. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat een kind erg teruggetrokken is, nadat zijn ouders onlangs uit elkaar zijn gegaan. Het is daardoor niet *altijd* mogelijk om een beter beeld van het gedrag te krijgen door het in een ABC-schema te zetten. Het signaal dat het kind met zijn gedrag geeft, kan echter wel duidelijk maken dat hij extra ondersteuning nodig heeft. Een pedagogisch medewerker kan er dan voor zorgen dat het gedrag niet leidt tot een belemmering van de ontwikkeling. Zij bedenkt daarom een aanpak die voorkomt dat het kind zich verder terugtrekt in de groep. Ze stimuleert zo dat een kind zich verder kan ontwikkelen en voorkomt dat het gedrag een negatieve invloed op de ontwikkeling uitoefent. Zo kan zij de gevolgen van het gedrag beïnvloeden.

Bespreken

De volgende stap na het observeren is de bevindingen vanuit de observaties op een rustig moment te bespreken, bijvoorbeeld tijdens een kindbespreking. Help een pedagogisch medewerker om na te denken over het gedrag dat een kind laat zien. Het ingevulde *ABC-schema* en het kopieerblad 'Trap' kunnen hierbij behulpzaam zijn als zogenaamd praatpapier.

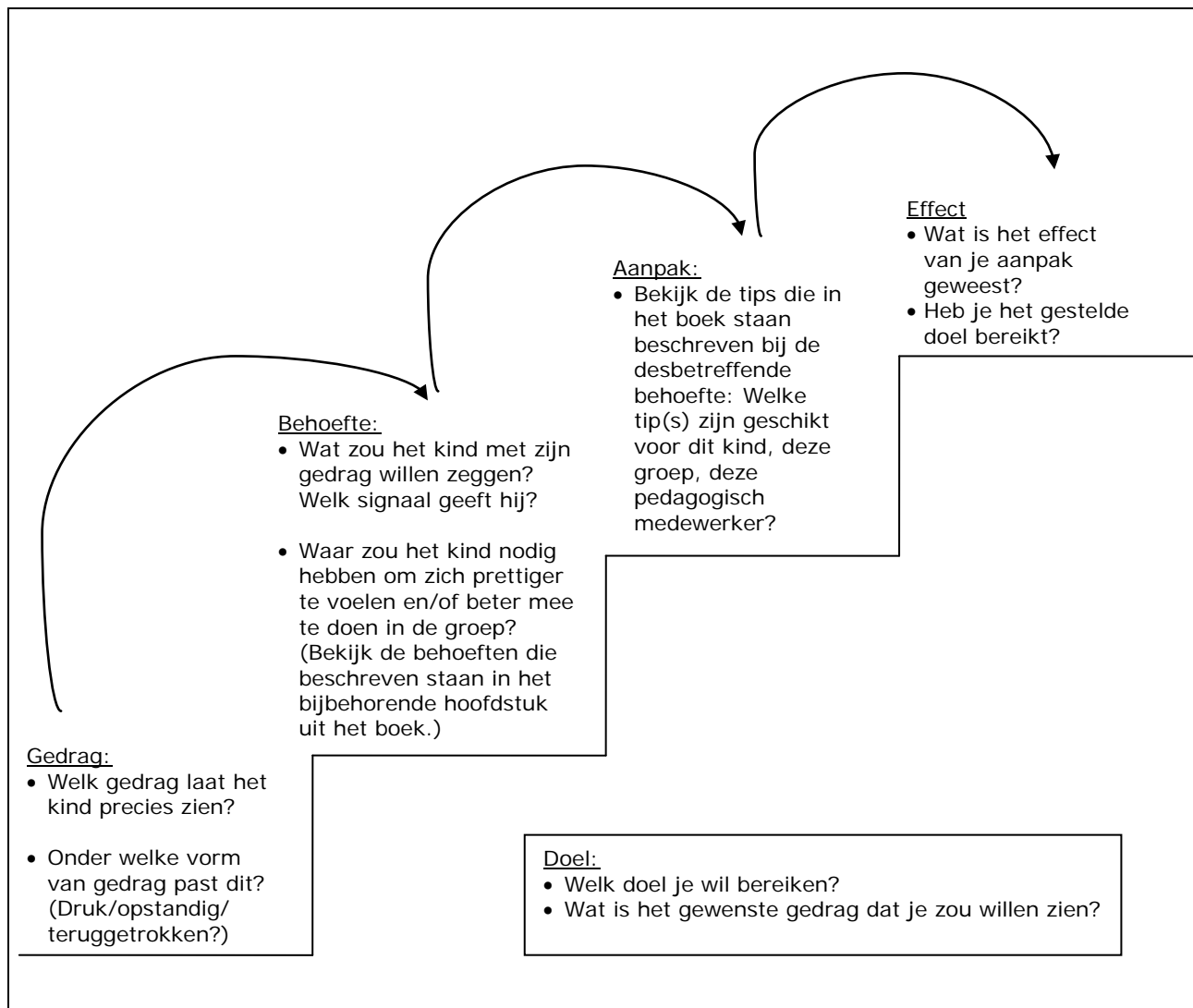
Maak bij het bespreken van het gedrag gebruik van de ingevulde observatielijsten en ABC-schema's. Leg deze naast elkaar en bekijk de ingevulde documenten kritisch. Help een pedagogisch medewerker met behulp van de ingevulde ABC-schema's om dieper na te denken over het gedrag van een kind en de aanleiding en gevolgen ervan. Onderstaand overzicht geeft richtvragen die je als begeleider kunt gebruiken bij het bekijken van de ingevulde schema's. Omdat het gedrag centraal staat, begin je met kijken naar het gedrag dat onder B beschreven staat.

B: gedrag
<ul style="list-style-type: none">
• Om welk opvallend gedrag gaat het precies?
• Is dit gedrag leeftijdsadequaats? (Gebruik hiervoor eventueel een ontwikkelingsvolgsysteem)
• Komt soortgelijk gedrag (B) meerdere keren voor? Bekijk dan de aanleidingen (A)
A: aanleiding
<ul style="list-style-type: none">
• Komen bepaalde aanleidingen (A) waarin het gedrag zich voordoet vaker voor?
• Zijn er overeenkomsten tussen de situaties waarin het gedrag voorkomt?
• Kun je aan de hand hiervan bedenken of het kind een reden heeft om dit gedrag te laten zien?
• Welk signaal zou het kind met zijn gedrag willen geven?
C: gevolg
<ul style="list-style-type: none">
• Wat is het gevolg van het gedrag van het kind: wat is de reactie van andere kinderen, van de pedagogisch medewerker?
• Gebeurt er daarna iets dat het kind als prettig ervaart?
• Is het gevolg van het gedrag mogelijk een doel dat een kind hiermee wil bereiken? (Bijvoorbeeld: een kind weet dat hij op een rustige time-out plek moet zitten wanneer hij on aardig doet tegen andere kinderen. Hij lijkt expres on aardig te doen tegen een ander kind en moet daarom naar de time-out. Dit lijkt het kind niet erg te vinden: mogelijk was hij op zoek naar rust)

- *Kopieerblad 'Trap'*

Het kopieerblad 'Trap' is een blad met een lege trap die een pedagogisch medewerker kan invullen om planmatig aan de slag te gaan met opvallend gedrag van een kind. De trap helpt een pedagogisch medewerker om denkstappen te maken bij het bedenken van een aanpak om een kind met opvallend gedrag verder te helpen in zijn ontwikkeling. Deze denkstappen staan uitgebreid uitgelegd in het boek *Trapsgewijs, Omgaan met opvallend gedrag van jonge kinderen*. Ze zijn makkelijk te vinden omdat ze in gele kaders staan. Tijdens het bespreken van het opvallende gedrag van een kind kan een begeleider het kopieerblad 'Trap' gebruiken om samen met de pedagogisch medewerker in te vullen. Start bij het invullen altijd met de onderste trede: het gedrag. Vul daarna rechtsonder het gewenste gedrag in, het doel dat je wilt bereiken. Denk vervolgens na vanuit het gedrag wat de behoefte is van het kind om het doel te kunnen bereiken. Bedenk ten slotte een aanpak die aansluit op die behoefte. Het volgende schema geeft enkele richtvragen die je kunt stellen bij het invullen van elke trede.

Om de trap in te vullen kan *Trapsgewijs* een goed hulpmiddel vormen. Bij het invullen van de eerste trede over het gedrag, kunnen een pedagogisch medewerker en begeleider bepalen of het opvallende gedrag valt onder druk, opstandig of teruggetrokken gedrag. Om de behoefte(n) van een kind in kaart te brengen, kan in het desbetreffende hoofdstuk worden bekeken welke behoefte(n) een kind met druk, opstandig of teruggetrokken gedrag kan hebben. Aansluitend kun je bij de specifieke behoefte(n) bekijken welke tips bruikbaar zijn. Niet alle tips zullen in elke situatie toe te passen zijn. Je houdt natuurlijk rekening met het specifieke kind, en met de kenmerken van de situatie en de groep. Bespreek wat hierbij past en wat haalbaar is in de praktijk. Ook de persoonlijkheid en stijl van een pedagogisch medewerker zijn van belang bij het toepassen van een tip. Het is mogelijk dat een bepaalde tip een pedagogisch medewerker niet aanspreekt of dat zij zich hier niet prettig bij voelt. Hoewel de aanpak in principe goed kan zijn, kan dit dan tot effect hebben dat die aanpak in dat geval niet werkt. Laat een pedagogisch medewerker daarom zelf de aanpak kiezen die het beste bij haar, het kind en de groep past.

Beschrijf bij het kopieerblad rechts onderin het gedrag dat een kind moet laten zien om te bepalen of een aanpak het gewenste effect heeft gehad. Benoem bij een druk kind bijvoorbeeld dat de aanpak werkt als hij tijdens het eten tien minuten op zijn stoel kan blijven zitten. Vraag een pedagogisch medewerker hoe groot zij de kans inschat dat dit haar met de beschreven aanpak gaat lukken, om te bepalen of het doel haalbaar en realistisch is.

Wanneer een aanpak niet het gewenste effect lijkt te hebben, ga dan niet gelijk over naar het bedenken van een nieuwe. Omdat kinderen moeten wennen aan de nieuwe aanpak, of aan de veranderde reactie die zij krijgen van een pedagogisch medewerker, is het nodig om een aanpak enige tijd vol te houden. Pas na enkele weken is goed te bepalen of het gewenste effect is behaald of niet. Wanneer dit laatste het geval is, is het belangrijk om niet één trede omlaag te stappen en alleen een nieuwe aanpak te bedenken. Ga in dit geval de hele trap af en begin samen met de pedagogisch medewerker weer met te kijken naar het gedrag. Hebben jullie de signalen die het kind met dit gedrag uitzendt goed geïnterpreteerd? Is het doel dat jullie gesteld hebben reëel en haalbaar geweest in de afgesproken tijdsperiode? Hebben jullie de behoefte van het kind goed ingeschat? Hebben jullie een aanpak gekozen die aansloot bij de behoeften van het kind, maar ook bij de situatie waarin die uitgevoerd werd? Paste de gekozen aanpak bij de persoon van de pedagogisch medewerker? Allemaal vragen die eerst beantwoord moeten worden. Pas als deze vragen beantwoord zijn, kan een aanpak bedacht worden die kans heeft om succesvol te worden.

Studiedag

Het is ook mogelijk om opvallend gedrag van kinderen te bespreken tijdens een studiedag. Tijdens een dergelijke dag kunnen bijvoorbeeld de verschillende vormen van opvallend gedrag (druk, opstandig, teruggetrokken) een terugkerend thema vormen.

Voorafgaand aan de studiedag kunnen pedagogisch medewerkers de opdracht krijgen om de observatielijst en het ABC-schema alvast in te vullen voor een kind uit hun eigen groep. Dit kan helpen om opvallend gedrag van kinderen nauwkeuriger in kaart te brengen en tijdens de studiedag gericht te bespreken. Op het kopieerblad 'Opdrachten' staan alle opdrachten die ook terugkomen in de hoofdstukken uit *Trapsgewijs* die gaan over opvallend gedrag. Dit kopieerblad kan tijdens een studiedag worden uitgedeeld en individueel of in kleine groepjes worden gemaakt. Vervolgens kunnen de opdrachten plenair worden besproken. De behoeften en aanpak van de kinderen met dergelijk gedrag kunnen aan de hand van de informatie uit de hoofdstukken worden besproken. Ook is het mogelijk het kopieerblad 'Trap' te gebruiken om een aanpak aansluitend op de behoefte te formuleren.

Aandachtspunten

De verschillende vormen van opvallend gedrag die in *Trapsgewijs* zijn beschreven, kunnen in sommige gevallen ook uitingen van een (ontwikkelings)stoornis zijn. Gedrag dat in dit boek is beschreven, kan ook voorkomen bij bijvoorbeeld ADHD, autisme spectrum stoornissen, een angststoornis of ODD (een gedragsstoornis). Er is in dit boek bewust voor gekozen om de nadruk te leggen op gedrag (en niet op stoornissen). Omdat jonge kinderen nog volop in ontwikkeling zijn, is het vaak lastig om stoornissen op deze leeftijd al vast te stellen. Bovendien mag dit alleen gebeuren door een daartoe bevoegd persoon, zoals een GZ-psycholoog of Orthopedagoog Generalist.

In de praktijk komt het wel eens voor dat bijvoorbeeld een druk kind van zijn omgeving al snel het label 'ADHD' krijgt, ondanks dat er officieel (nog) geen diagnose is gesteld. Het is echter mogelijk dat een kind bepaald opvallend gedrag laat zien, maar dat dit niet zo ernstig is dat er sprake is van een stoornis. Ook kan na uitvoerig onderzoek blijken dat er sprake is van een andere stoornis dan in eerste instantie werd vermoed. Of gedrag waardoor gedacht wordt dat een kind een stoornis heeft, blijkt voort te komen uit bepaalde omstandigheden. Bij een kind dat bijvoorbeeld weigert te lopen hoeft er geen sprake van een

ontwikkelingsachterstand te zijn. Het kan zijn dat het kind het gewoon prettig vindt om door volwassenen gedragen te worden.

Te vroeg, ten onrechte en/of onjuist benoemen van een stoornis kan voor ouders vervelend zijn. Ook het kind is hier niet altijd bij gebaat. Wees daarom zeer voorzichtig met het bestempelen van gedrag tot een stoornis.

Wanneer er echter toch een weloverwogen vermoeden is van een eventuele stoornis, verwijs een kind en zijn ouders dan altijd door (zie Hoofdstuk 2).

3. Samenhang in zorg

In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe een begeleider een pedagogisch medewerker kan ondersteunen om een gerichte aanpak te bedenken voor een kind met opvallend gedrag. Het bieden van een specifieke aanpak en het begeleiden van een pedagogisch medewerker hierbij, vinden plaats binnen de interne zorgstructuur. In dit hoofdstuk wordt de interne zorgstructuur besproken. Vervolgens wordt kort de overgang van de interne zorgstructuur naar de externe zorgstructuur behandeld.

Niveaus binnen de interne zorgstructuur

Binnen een interne zorgstructuur kunnen verschillende niveaus onderscheiden worden. Hieronder worden deze verschillende niveaus besproken. Het gaat hierbij om het niveau van het kind, de groep, de pedagogisch medewerker, de ouders en de organisatie.

- *Het kind*

Om goed in beeld te krijgen of het functioneren van een kind past binnen de normale ontwikkeling is het belangrijk dit functioneren te beschrijven. De meeste instellingen voor kinderopvang en peuterspeelzalen werken met programma's om de ontwikkeling te stimuleren, zoals Uk&Puk, Startblokken, Kaleidoscoop of Piramide. In deze programma's zijn vaak registratieformulieren opgenomen. Hierin kan een pedagogisch medewerker aantekeningen maken over het functioneren van het kind tijdens de dagelijkse activiteiten. Daarnaast kan een pedagogisch medewerker de ontwikkeling van een kind volgen met behulp van een ontwikkelingsvolgsysteem of observatie-instrument. Het is goed wanneer er ook een overlegstructuur is waarbinnen pedagogisch medewerkers de gelegenheid hebben om de ontwikkeling en het functioneren van de kinderen in hun groep met een begeleider te bespreken. Door de gegevens over kinderen bij te houden in een registratiesysteem, hierover gesprekken te voeren en de uitkomst van deze gesprekken vast te leggen in een verslag, ontstaat een beeld van de ontwikkeling en het functioneren van het kind. Dit beeld helpt om te bepalen of een kind bijzondere ontwikkelingsbehoeften heeft om verder te komen in zijn ontwikkeling. De bijzondere ontwikkelingsbehoeften zijn het uitgangspunt bij het bepalen van de aanpak van het kind. Het is belangrijk dat een pedagogisch medewerker deze behoeften registreert. Deze informatie is onmisbaar wanneer een kind naar de basisschool of naar een andere organisatie gaat. Om het kind goed te kunnen begeleiden kan het op een gegeven moment nodig zijn om ondersteuning van externe deskundigen in te schakelen. Het is dan goed wanneer het gedrag van het kind, zijn behoeften en de aanpak van de pedagogisch medewerker duidelijk in kaart zijn gebracht.

- *De groep*

Een pedagogisch medewerker kan aan de hand van de werkwijze die in *Trapsgewijs, Omgaan met opvallend gedrag van jonge kinderen* wordt beschreven een aanpak bedenken voor kinderen met opvallend gedrag. Deze kinderen maken echter deel uit van een groep. Het is daarom goed om te bekijken wat de invloed is van het functioneren van dit kind op andere kinderen. Maar het gedrag van andere kinderen in de groep kan ook aanleiding zijn voor het opvallende gedrag van dit kind. Om dit in kaart te brengen kan een pedagogisch medewerker gebruik maken van het kopieerblad 'ABC-schema'. Zij kan dan onder B het opvallende gedrag van het individuele kind beschrijven. Onder A kan zij het gedrag van andere kinderen beschrijven dat de aanleiding geweest is voor dit opvallende gedrag. Onder C kan zij dan weer de reactie van andere kinderen op dit opvallende gedrag beschrijven. Zo brengt een pedagogisch medewerker het functioneren van de gehele groep in kaart. Een pedagogisch medewerker en haar begeleider kunnen dit in hun bespreking meenemen.

Ook kan hierin aan de orde komen of de effecten van de nieuwe aanpak niet alleen een positieve uitwerking hebben op het functioneren van het individuele kind, maar eveneens op dat van andere kinderen. Een kind

kan bijvoorbeeld behoefte hebben aan meer structuur, waardoor een pedagogisch medewerker besluit om vooral de wisselingen van activiteiten meer gestructureerd te laten verlopen. Dit is niet alleen prettig voor dat ene kind, maar geeft ook rust voor de hele groep. Soms blijkt in een groep een groot aantal kinderen hetzelfde gedrag te laten zien. Dan is het logisch om de hele groepsaanpak onder de loep te nemen en te kijken waar de groep behoefte aan heeft.

Voor het effect van een aanpak op de hele groep kan een pedagogisch medewerker ook het kopieerblad 'ABC-schema' gebruiken. Zij noteert dan onder B het nieuwe gedrag van het kind en onder C de reacties van andere kinderen hierop. Het kan zijn dat andere kinderen nu positief reageren op het gedrag van het kind. Het kan ook dat kinderen helemaal niet reageren, omdat hiervoor geen aanleiding meer is. In beide gevallen heeft de aanpak voor het individuele kind ook een gunstig effect op het gedrag van andere kinderen.

Bij het bedenken van een speciale aanpak voor een individueel kind is het goed dat een pedagogisch medewerker ook nadenkt over het effect dat deze aanpak kan hebben op andere kinderen. Door deze speciale aanpak kunnen andere kinderen het gevoel krijgen dat dit kind een bijzondere plek krijgt in de groep. Zij kunnen hierdoor jaloers worden op dit kind en dit in hun gedrag naar hem toe laten blijken. Hierdoor kan de gekozen aanpak minder (of een ander) effect hebben dan gedacht. Het is daarom belangrijk dat een pedagogisch medewerker hierover uitleg geeft aan de andere kinderen.

- *De pedagogisch medewerker*

Om op een juiste manier om te gaan met kinderen met opvallend gedrag wordt een groot beroep gedaan op de kennis en vaardigheden van een pedagogisch medewerker. Het is belangrijk dat een pedagogisch medewerker kennis heeft van de normale ontwikkeling van kinderen en dat zij in staat is om te signaleren wanneer het gedrag van een kind afwijkt van die normale ontwikkeling. Ook zijn specifieke vaardigheden nodig om kinderen objectief te kunnen observeren en een aangepaste aanpak goed uit te voeren. Zo moet een pedagogisch medewerker het onderscheid weten te maken tussen het gedrag van het kind en de interpretatie die zij hieraan geeft. In haar aanpak is het van belang dat zij aanvoelt wat het kind bedoelt en nodig heeft en daar passend op kan reageren. Ook zal zij respect moeten hebben voor de eigenheid van ieder kind. Informatie van de ouders kan haar helpen het kind beter te begrijpen en aan te sluiten bij zijn of haar behoefte. Daarnaast is het belangrijk dat een pedagogisch medewerker altijd open en duidelijk met ouders communiceert. Zij zal ouders zowel moeten vertellen over wat haar opvalt aan het gedrag van hun kind, als ook over de specifieke aanpak die zij bedacht heeft. Dit zal voor ouders niet altijd makkelijk zijn. Het beschikken over goede gespreksvaardigheden komt een pedagogisch medewerker hierbij van pas. Het is van belang dat een organisatie haar pedagogisch medewerkers de gelegenheid biedt voor deskundigheidsbevordering. Daarnaast is het noodzakelijk dat een pedagogisch medewerker altijd kan steunen op een leidinggevende of intern deskundige die haar kan adviseren. Ook directe ondersteuning van een pedagogisch medewerker bijvoorbeeld bij het observeren, het formuleren van behoeften en het bedenken van een aanpak is gewenst. Het is daarom belangrijk dat een organisatie hiervoor beleid ontwikkeld heeft.

- *De ouders*

Wanneer een pedagogisch medewerker signaleert dat een kind opvallend gedrag vertoont en een kind nader geobserveerd heeft, is het belangrijk hier open en duidelijk over te communiceren naar de ouders van het kind toe. Vraag ouders om in een gesprek aan te geven hoe het kind zich thuis gedraagt. Hoewel kinderen zich thuis en in de groep soms anders gedragen, kan deze informatie wel nuttig zijn. Vraag ouders ook of er in de thuissituatie iets is veranderd, zoals de geboorte van een broertje of zusje. Bespreek naar aanleiding van deze informatie met ouders wat de aanleiding kan zijn voor bepaald opvallend gedrag van het kind in de groep (en eventueel thuis).

De informatie van ouders kan behulpzaam zijn bij het formuleren van de ontwikkelingsbehoeften en een aansluitende aanpak. Laat ouders hier eventueel ook over meedenken. Vanuit hun ervaring weten zij vaak wat wel en wat niet goed werkt bij hun kind.

Voor ouders is het nooit leuk om te horen dat hun kind gedrag laat zien dat duidelijk afwijkt van dat van andere kinderen. Soms hebben ouders zelf ook al iets in de gaten, bijvoorbeeld omdat het kind zich anders gedraagt dan broertjes of zusjes. Het kan voor hen dan een opluchting zijn om te horen dat een pedagogisch medewerker het gedrag van hun kind ook opvallend vindt. De ouders en pedagogisch medewerker kunnen elkaar dan ondersteunen om het kind zo goed mogelijk te begeleiden in zijn ontwikkeling. Het kan echter ook zo zijn dat ouders nog niets gemerkt hebben, bijvoorbeeld omdat het hun eerste kind is of omdat het kind in de groep duidelijk anders functioneert dan thuis. Deze ouders kunnen moeite hebben met de informatie van de pedagogisch medewerker. Zij zullen dit ervaren als slecht nieuws en kunnen het benoemde gedrag van hun kind in eerste instantie mogelijk ontkennen.

Voor een pedagogisch medewerker is het dan vooral belangrijk dat zij over de juiste gespreksvaardigheden beschikt om deze informatie met de ouders te bespreken. Daarnaast is het van belang dat zij de ouders gelegenheid en tijd geeft om deze informatie te verwerken. Dit schept ruimte om vervolgens te kijken hoe zij samen kunnen werken bij het begeleiden van de ontwikkeling van het kind.

- *De organisatie*

Het beleid van een instelling voor kinderopvang of een peuterspeelzaal wordt op organisatieniveau vastgesteld. Binnen het pedagogisch beleid kan de organisatie het interne zorgbeleid beschrijven. Hierin kunnen de randvoorwaarden beschreven worden die hierboven genoemd zijn, zoals een duidelijke taakverdeling en het gebruik van observatielijsten. In het intern zorgbeleid staat hoe de zorgstructuur eruit ziet, welke taken aan welke medewerkers toegedeeld zijn en welke middelen ingezet worden, zoals een observatie-instrument of een VVE-programma. Ook deskundigheidsbevordering en de wijze waarop de ouderbetrokkenheid vormgegeven wordt, staan in een interne zorgbeleid.

De Interne Zorgzoeker van de CED-Groep¹ biedt een mogelijkheid om de interne zorgstructuur van een kinderdagverblijf of peuterspeelzaal te bekijken en te analyseren.

Nadat een intern zorgbeleid beschreven is, is het goed dat dit ook een plaats krijgt in de organisatie. Hiervoor is het belangrijk dat het beleid goed ingevoerd wordt en dat voor alle medewerkers duidelijk is wat hun rechten en hun plichten zijn. Een organisatie zal altijd in ontwikkeling blijven. Daarom zal een beleid ook steeds weer bijgesteld moeten worden, zodat het aansluit bij de eisen en wensen van dat moment.

Van interne naar externe zorg

Wanneer een kind veel zorg of steeds een bijzondere aanpak nodig heeft, is het belangrijk dat hieraan gedurende een periode planmatig gewerkt wordt aan de hand van de in dit boek genoemde stappen. Toch kan blijken dat de interne zorgstructuur uiteindelijk niet meer toereikend is om een kind voldoende te stimuleren in zijn ontwikkeling. Het is dan belangrijk om contact te zoeken met organisaties vanuit de externe zorgverlening. Hierbij kan gedacht worden aan een arts of verpleegkundige van het consultatiebureau, een logopedist, een kinderfysiotherapeut of aan een pedagoog van het Centrum voor Jeugd en Gezin. Het is goed om te weten met welke externe zorgverleners een kinderdagverblijf of peuterspeelzaal samen kan werken in de zorg voor een kind of welke organisaties de zorg over kunnen nemen. Hiervoor kan een instelling een

---

¹ Tjallema, M., Berg, E. van den & Jonge, N. de (2008)

overzicht maken van organisaties waarop zij een beroep kan doen. Door elkaar te vinden in de samenwerking rondom de zorg voor kinderen kunnen organisaties hun deskundigheid verbinden en elkaar zo versterken.

Het opzetten van een zorgnetwerk rondom een instelling voor kinderopvang kan tot de taken van een intern begeleider behoren. Zij kan deze informatie opnemen in het pedagogisch beleidsplan. Dit draagt bij aan de kwaliteit van de kinderopvang.

4. Coaching en begeleiding van pedagogisch medewerkers

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de ondersteuningsbehoefte van pedagogisch medewerkers. Ook het gedrag van pedagogisch medewerkers kun je zien als signaal, waarmee ze hun behoeften aan ondersteuning kenbaar maken. Door op een juiste manier aan te sluiten bij deze behoeften van de pedagogisch medewerkers kun je als begeleider de effectiviteit van de begeleiding vergroten. Coachingsvaardigheden zoals motiveren, reflectievragen stellen, feedback geven en aansluiten bij de leerstijl van pedagogisch medewerkers spelen hierbij een grote rol.

De ondersteuningsbehoefte van de pedagogisch medewerker

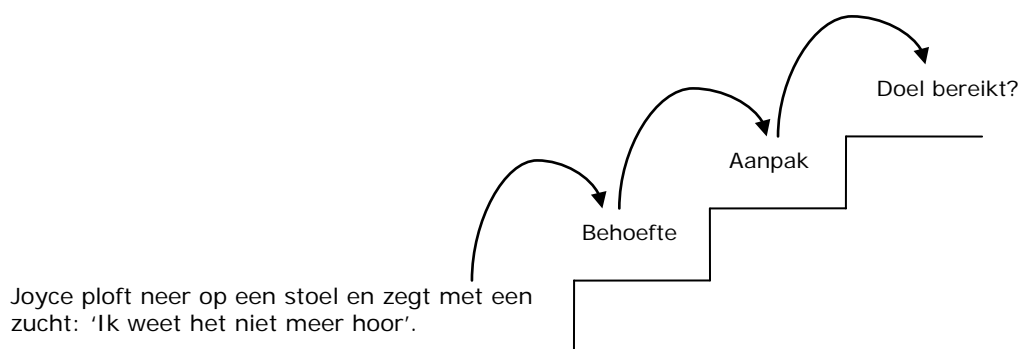
Een praktijkvoorbeeld

Joyce, een ervaren pedagogisch medewerker komt bij Astrid. Joyce ploft neer op een stoel en zegt met een zucht: 'Ik weet het niet meer hoor'. Als Astrid vraagt wat er aan de hand is, zegt ze: 'Ja, Nigel natuurlijk weer. Dat kind hoort hier echt niet!'

Astrid informeert of ze de aanpak die ze vorige keer samen bedacht hadden uitgevoerd heeft. 'Daar ben ik nog niet aan toegekomen', reageert Joyce. 'Het is ook veel te druk op de groep'.

'Laten we dan samen nog eens kijken welke mogelijkheden er zijn waardoor het je wel lukt om een andere aanpak voor Nigel uit te voeren'. Joyce springt op. 'Het moet nou niet gekker worden. Ligt het nog aan mij ook...'. Met snelle passen gaat Joyce terug naar haar groep.

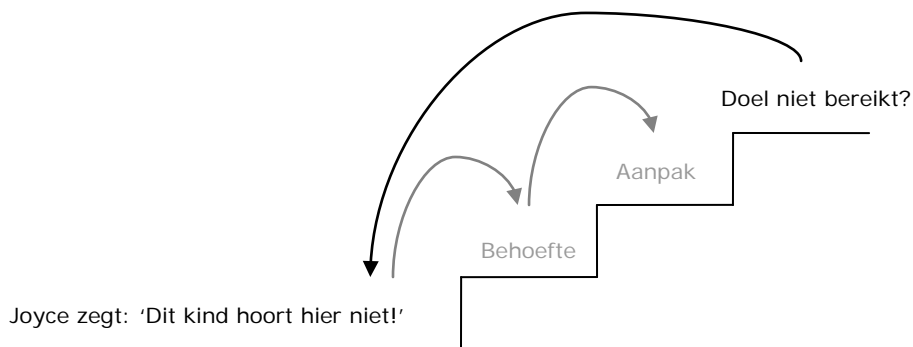
In het bovenstaande voorbeeld zien we hoe pedagogisch medewerker Joyce aanklopt bij begeleidster Astrid. De reactie van Astrid valt echter helemaal niet goed bij Joyce, waardoor ze verontwaardigd wegloopt. Misschien herken je dit voorbeeld en vraag je je soms af hoe je in een dergelijke situatie weer in gesprek kunt komen met elkaar. Aan de hand van dit voorbeeld, dat letterlijk uit de praktijk komt, willen we illustreren hoe de trap ingezet kan worden bij de begeleiding van pedagogisch medewerkers. We zetten het gedrag van Joyce daarom onderaan de trap:

Astrid heeft nog onvoldoende informatie, dus vraagt door. Joyce geeft nu te kennen dat ze problemen heeft met Nigel. Ze vindt zelfs dat Nigel niet in haar groep hoort. Ook deze informatie kunnen we bij het gedrag van Joyce zetten. Al met al geeft Joyce met haar gedrag een duidelijk signaal af: 'Ik weet niet hoe ik het gedrag van Nigel in de groep moet aanpakken.' Astrid heeft daarom op de tweede tree van de trap ingevuld: advies bij de aanpak van Nigel in de groep. Astrid heeft dit met Joyce over besproken en samen hebben ze een plan van aanpak gemaakt. Joyce heeft hier echter nog niks mee gedaan en Astrid staat meteen klaar om nogmaals

ondersteuning te bieden. Joyce wil hier echter niks van weten. Blijkbaar sluit Astrid toch onvoldoende aan bij de ondersteuningsbehoefte van Joyce...

Wanneer we gaan kijken waar het fout loopt, gaan we weer terug naar het gedrag. Dan zien we dat Astrid en Joyce andere verwachtingen hebben. Astrid heeft duidelijk in haar hoofd welk gedrag ze van Joyce verwacht. Ze wil namelijk dat Joyce haar aanpak beter afstemt op de behoefte van Nigel. Hierin wil ze Joyce graag ondersteuning geven. Joyce is er daarentegen helemaal niet van overtuigd dat zij invloed kan uitoefenen op het gedrag van Nigel. De opmerking 'dit kind hoort hier echt niet' is op te vatten als een signaal van Joyce dat ze niet gemotiveerd is of zich niet in staat voelt om zelf aan de slag te gaan met het gedrag van Nigel. De behoefte die hieruit spreekt is: 'los deze situatie voor mij op.' Wil Astrid haar doel bereiken, dan moet ze zich dus eerst gaan richten op de motivatie van Joyce om de situatie in eigen hand te nemen.

Motivatie

Ter ondersteuning kan Astrid gebruik maken van het motivatiemodel van Prochaska en DiClemente². In hun draaideurmodel onderscheiden Prochaska en DiClemente vier oorzaken (of blokkades) die ertoe leiden dat mensen niet gemotiveerd zijn om te veranderen:

- Gebrek aan kennis
- Onvoldoende bezorgdheid
- Gebrek aan gevoel voor eigenwaarde
- Gebrek aan gevoel voor competentie.

De drie basisbehoeften

Om de ondersteuningsbehoefte van Joyce beter in kaart te brengen, gaat Astrid opnieuw in gesprek met Joyce. Ze wil graag weten waarom Joyce niet verder wil praten over een andere aanpak van Nigel. Ziet ze er het nut niet van in? Is het gebrek aan kennis? Voelt ze zich niet competent genoeg? Om met Joyce in gesprek te komen en te voorkomen dat ze op weerstand stuit, houdt ze in het gesprek rekening met de drie basisbehoeften die personen in begeleidingssituaties hebben:

- Behoefte aan relatie.
- Behoefte aan competentie
- Behoefte aan autonomie

Met andere woorden: Astrid toont empathie en probeert Joyce echt te begrijpen. Ze geeft haar het gevoel dat ze goed is in haar vak en neemt de inbreng van Joyce serieus. Daarnaast bereidt ze een aantal vragen voor die ze Joyce wil stellen.

² Prochaska, J.O. & DiClemente, C.C. (1984)

Een praktijkvoorbeeld

Trapsgewijs gaf voor mijn pedagogisch medewerker precies die houvast die ze nodig had om haar gedrag te veranderen. Door het invullen van de trap ging ze ineens anders kijken naar het gedrag van het kind. Niet als lastig en onhandelbaar, maar als een manier om zijn behoefte aan extra aansturing te laten zien. Hierna is de pedagogisch medewerker nooit meer bij me gekomen met het verzoek om een kind uit de groep te plaatsen.

Reflectievragen

Astrid kiest voor reflectievragen. Reflectievragen bevatten geen oordeel en dragen geen oplossing aan. Ze zijn er juist op gericht om Joyce aan het denken te zetten en meer inzicht te geven in haar eigen gedrag en haar blokkades boven water te krijgen.

Leerstijlen³

Als de aanpak van Astrid in de ondersteuning van Joyce slaagt, zijn ze nu zover dat ze werkelijk over de aanpak van Nigel kunnen praten. Wanneer Joyce wil proberen haar eigen handelen ten opzichte van Nigel aan te passen, stimuleert Astrid haar om samen een werkdoel te formuleren waar ze allebei achter kunnen staan. Aan de hand van dit doel, kunnen Astrid en Joyce bespreken welke behoefte aan ondersteuning Joyce nog heeft en hoe hieraan tegemoet gekomen kan worden. De leerstijl van Joyce speelt hierbij een grote rol. Is Joyce eerder iemand die door ervaring leert? Of duikt ze liever eerst in de boeken om daarna haar kennis in praktijk te brengen? Aan de hand van de leerstijl van Joyce kan Astrid de begeleiding (aanpak) insteken. In het eerste geval kan Astrid theoretische kennis beter toevoegen aan de ervaringen die Joyce heeft opgedaan, in het tweede geval kan ze Joyce juist beter eerst de theorie aanbieden om er in de praktijk wat mee te doen.

Praktijkvoorbeeld

Sommige pedagogisch medewerkers vinden het prettig als je op de groep voordoet hoe je met een kind kunt omgaan. Door praten alleen begrijpen ze vaak onvoldoende wat je bedoelt. Als ze zien hoe je aanpak is en hoe het kind daarop reageert, bereik je soms meer dan in duizend gesprekken.

Feedback

Nadat alle stappen gezet zijn, komen Astrid en Joyce boven aan de trap. Dit is het moment dat Joyce reflecteert op haar eigen proces en Astrid feedback geeft aan Joyce. Deze feedback kan ze op vier niveaus geven:

- *Uitvoeringsniveau*
Hierbij geeft Astrid feedback op hoe Joyce haar werk heeft gedaan. Bijvoorbeeld of ze haar handelen ten opzichte van Nigel op de afgesproken manier heeft aangepast.
- *Procesniveau*
Hierbij geeft Astrid Joyce feedback over hoe ze bijvoorbeeld Trapsgewijs heeft gebruikt bij het aanpassen van haar aanpak van Nigel.
- *Zelfregulerend niveau*
Hierbij geeft Astrid feedback op het vermogen van Joyce om ook als de situatie anders loopt dan verwacht, haar aanpak bij te sturen en op Nigel af te stemmen.
- *Persoonlijk niveau*
Hierbij geeft Astrid bijvoorbeeld een persoonlijk compliment aan Joyce, dat niet direct gerelateerd is aan haar gedrag. Bijvoorbeeld: 'Wat ben je toch een leuke en lieve juf!' Dit soort feedback kan bijdragen aan

³ Hendriksen, J. (2004)

het vergroten van het zelfvertrouwen en het verbeteren van het zelfbeeld, maar leidt niet tot gedragsverandering.

Over het algemeen is het geven van feedback het meest effectief, wanneer doelen en verwachtingen vooraf duidelijk zijn, als er feedback wordt gegeven op concreet en veranderbaar gedrag en als de feedback direct volgt op het gedrag van de pedagogisch medewerker.

Implementatie

Om de implementatie van *Trapsgewijs* in het team vorm te geven zijn er verschillende mogelijkheden waaruit leidinggevendenden kunnen kiezen.

- Een leidinggevende kan kiezen voor een teambijeenkomst, waarin ze het hele team kennis laat maken met de werkwijze van *Trapsgewijs*. Vervolgens worden een aantal pedagogisch medewerkers geschoold om de werkwijze in de verschillende groepen te implementeren. Deze pedagogisch medewerkers zullen als eerste *Trapsgewijs* in hun groep uitvoeren en hun directe collega's hierbij betrekken. Hierdoor wordt de werkwijze op de collega's overgedragen en kan zich zo steeds verder uitbreiden in het team. Intercollegiale ondersteuning en consultatie en begeleiding en coaching door een begeleider gaan hierdoor hand in hand.
- Een leidinggevende kan ervoor kiezen om eerst één locatie te scholen in *Trapsgewijs* en de implementatie van de werkwijze locaties voor locatie te laten plaatsvinden.
- Een leidinggevende kan ervoor kiezen de werkwijze toe te passen bij zorgleerlingen en via deze weg de implementatie langzaam op te bouwen.
- Een leidinggevende kan ook direct het hele team scholen en laten werken met *Trapsgewijs*.

Tot slot

In dit hoofdstuk hebben we laten zien hoe je *Trapsgewijs* ook kunt inzetten bij de begeleiding van pedagogisch medewerkers. Door gedrag te vertalen naar de behoeften van een pedagogisch medewerker, kun je als begeleider of coach je begeleiding goed afstemmen en naar het doel toewerken dat je wilt bereiken. Naast de trap, gebruik je hierbij ook de verschillende coachingsvaardigheden die kort zijn genoemd. Wie op zoek is naar achtergrondinformatie en oefening om de coachingsvaardigheden in praktijk te brengen en de implementatie vorm te geven, kan deelnemen aan de implementatietraining van *Trapsgewijs*.

5. Bijlagen

- **Kopieerblad: Observatielijst**
- **Kopieerblad: ABC-schema**
- **Kopieerblad: Trap**
- **Kopieerblad: Opdrachten**

Kopieerblad: Observatielijst

Observatielijst voor de situatie

Wanneer een kind opvalt door de manier waarop hij zich gedraagt, is het aan te raden om dit gedrag nader in kaart te brengen. Regelmatig en systematisch observeren kan hierbij helpen. De meeste instellingen gebruiken hiervoor een ontwikkelingsvolgmodel. Dit is bruikbaar om te kunnen bepalen of het gedrag dat een kind laat zien past bij zijn ontwikkelingsfase. Wanneer dit niet zo is, is het raadzaam om na te gaan hoe dit komt. De oorzaak of aanleiding voor opvallend gedrag kan duidelijk worden door meer gericht te observeren.

Door goed naar een kind te kijken, kun je vaak bedenken hoe het komt dat hij zich op een bepaalde manier gedraagt. Je kijkt dan niet alleen maar naar zijn gedrag, maar ook naar de situatie om hem heen. Alles wat om een kind heen gebeurt, kan invloed hebben op zijn gedrag. Door naar de situatie te kijken, probeer je te bedenken wat er vooraf is gegaan aan het gedrag.

Deze observatielijst helpt je om naar de specifieke situatie te kijken waarin een kind opvallend gedrag laat zien. Zo weet je op welke momenten een kind extra hulp en begeleiding van een volwassene nodig heeft. Probeer de vragen daarom zo goed mogelijk te beantwoorden.

Het is mogelijk dat er andere dingen zijn waarvan je denkt dat die belangrijk zijn om het gedrag van dit kind te kunnen begrijpen, maar die niet in de vragenlijst staan. Schrijf deze dan onderaan op.

Naam kind:

Datum van invullen:

Beschrijf het gedrag dat je opvalt zo nauwkeurig mogelijk.

Probeer te beschrijven wat er gebeurde vóórdat het kind dit gedrag liet zien.

Is het gedrag een reactie op iets wat een ander doet?

Nee.

Ja:

- Op wie is het een reactie?

- Wat doet die ander?

Is het gedrag een reactie op iets wat een ander zegt?

- Nee.
- Ja:
  - Op wie is het een reactie?

  - Wat zegt de ander?

Laat het kind dit gedrag zien in specifieke situaties?

- Nee, het kind laat dit gedrag in elke situatie zien.
- Ja, namelijk
  - 's ochtends bij binnenkomst in de groep
  - tijdens het samenspelen met andere kinderen
  - aan tafel
  - bij het naar buiten gaan
  - tijdens het buiten spelen
  - bij het terugkomen in de groep
  - voor het slapen gaan
  - na het slapen gaan
  - bij het ophalen
  - anders, namelijk

Kan er thuis iets aan de hand zijn wat invloed heeft op het gedrag van het kind?

- Nee.
- Ja, namelijk
  - het gezin is aan het verhuizen of is pas verhuisd
  - de ouders zijn aan het scheiden of pas gescheiden
  - er is een familielid overleden
  - er is een broertje of zusje geboren
  - één van de ouders is ziek
  - anders, namelijk

Zijn er nog andere dingen die opvallen, als je denkt aan de situatie waarin het kind het gedrag laat zien?

- Nee.
- Ja, namelijk

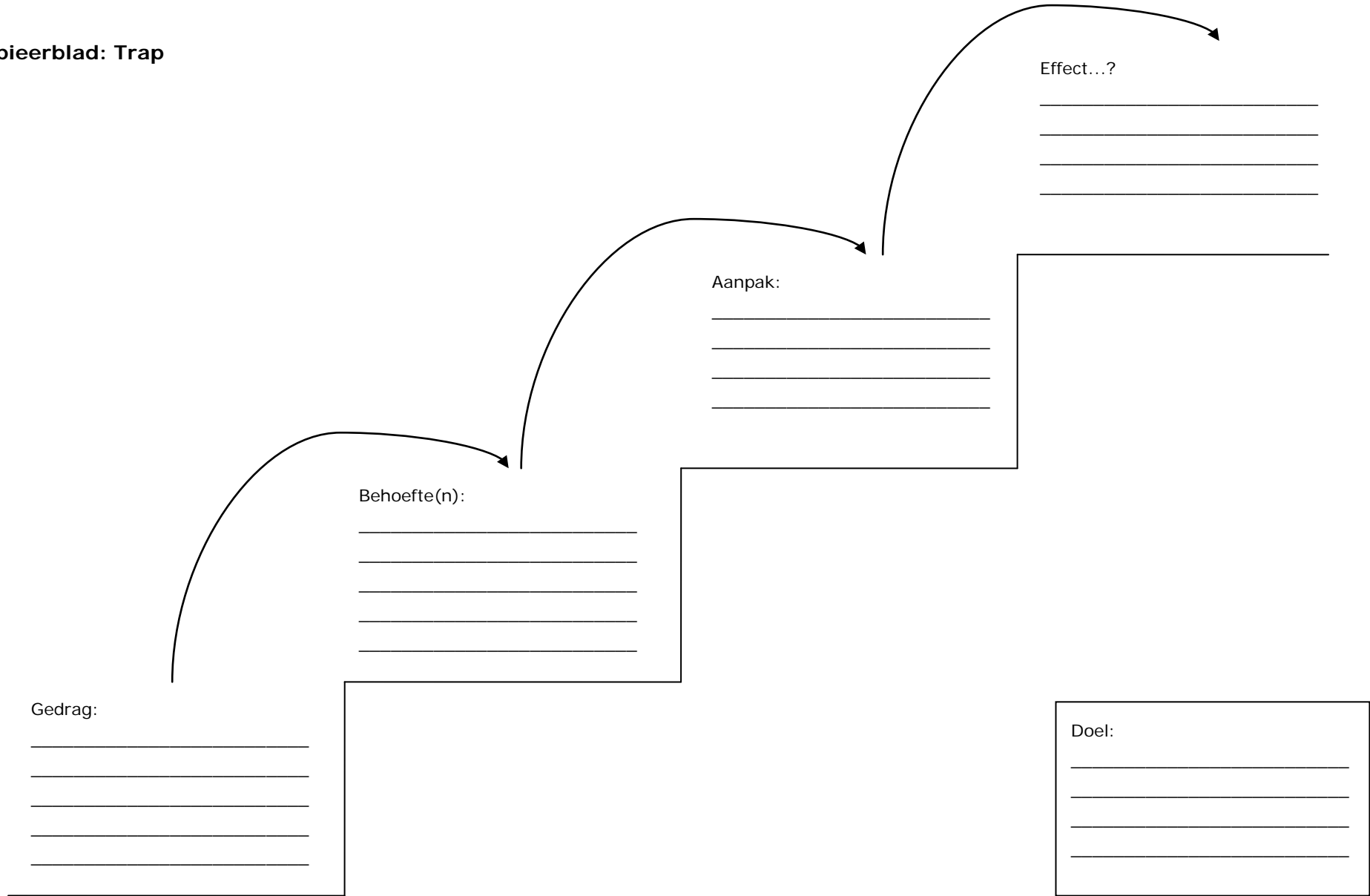

Kopieerblad: ABC-schema

A: aanleiding	B: gedrag	C: gevolg
Wat gaat er aan het gedrag vooraf?	Beschrijf het gedrag zo nauwkeurig mogelijk.	Wat heeft het gedrag van het kind tot gevolg?

Kopieerblad: Trap

Kopieerblad: Opdrachten

Joey en Floris

Joey is bijna 4 jaar oud. Hij rent rondjes over de speelplaats. Hij maakt er luidkeels indianengeluiden bij. Terwijl hij rent, ziet hij een step waar niemand mee speelt. Joey rent naar de step en rijdt er op weg. De step heeft een bel. 'Tingeling! Tingelingeling!', roept Joey aan één stuk door, terwijl hij belt. Floris is een paar maanden jonger dan Joey. Hij ziet Joey langs steppen en rent direct achter hem aan. 'Ting ting ting!' roept ook hij over het plein, terwijl hij met Joey mee rent. Minutenlang gaan ze zo luid roepend de speelplaats over. Wanneer Emma, de pedagogisch medewerker, alle kinderen mee naar binnen neemt, blijven Floris en Joey druk en luid geluiden maken.

OPDRACHT

Lees het voorbeeld van Joey en Floris goed door.

- Noteer zo nauwkeurig mogelijk drie verschillende gedragingen van Joey en Floris, bijvoorbeeld: 'van de ene bezigheid overgaan in de andere'.

(In de Bijlage: Antwoorden staan antwoordmogelijkheden bij deze vraag.)

Nigel en Joris

Nigel (2,5) speelt naast een meisje op het verkeerskleed. Het meisje heeft een rode speelgoedauto in haar hand waarmee zij over het verkeerskleed rijdt. 'Broem, broem, tuuuuuuuuu'. Nigel kijkt naar haar. Opeens grijpt Nigel naar de auto en wil het van haar afpakken. Het meisje houdt het stevig vast. Nigel begint te duwen en te slaan en opeens bijt hij haar in haar onderarm. Van schrik laat het meisje de auto los en zij begint hard te huilen. Nigel loopt met de auto naar de andere kant van de groepsruimte. Als pedagogisch medewerker Tülay tegen Nigel zegt dat hij terug moet komen en de auto aan het meisje terug moet geven, stampet Nigel op de vloer en schreeuwt 'Nee, nee, nee'. Hij gooit de auto op de grond en stampet er bovenop. Er breekt een deur van de auto af.

Nigel is niet het enige kind in de groep van Tülay dat opstandig gedrag laat zien. Joris (3) is over het algemeen heel rustig, maar soms schopt of slaat hij opeens andere kinderen. Als Tülay zegt dat hij andere kinderen zo pijn doet en vraagt of hij dat niet meer zal doen, knikt hij. Maar enige tijd later doet hij het dan toch weer.

OPDRACHT 1

Lees het voorbeeld van Nigel en Joris goed door.

- Noteer zo nauwkeurig mogelijk drie verschillende gedragingen van Nigel of Joris, bijvoorbeeld: 'schopt andere kinderen'.

Senna en Maarten

Senna (bijna 3) en Maarten (3,5) vallen bij De IJsbeertjes allebei op, omdat ze zo stil zijn. Ze praten niet veel en zijn heel verlegen. Als alle kinderen aan tafel een liedje zingen voor het eten, zingt Senna nooit mee. Maarten probeert het soms wel, maar altijd maar heel zachtjes. Hij is dan nauwelijks te horen. Ook spelen ze niet graag met de andere kinderen mee op het plein of in de groep. Vaak zit Senna op de bank, te kijken hoe de andere kinderen spelen. Of ze speelt in haar eentje met een pop. Maarten speelt het liefst alleen met de trein. Als een ander kind erbij komt en mee wil spelen, schuift Maarten langzaam naar achteren en kijkt hij hoe de ander met zijn trein speelt. Beide kinderen komen al drie maanden naar deze groep en kennen de vaste pedagogisch medewerkers inmiddels al goed.

OPDRACHT

Lees het voorbeeld van Senna en Maarten goed door.

- Noteer zo nauwkeurig mogelijk drie verschillende gedragingen van Senna en Maarten, bijvoorbeeld: 'geen contact maken met andere kinderen'.
(In de Bijlage: Antwoorden staan antwoordmogelijkheden bij deze vraag.)

OPDRACHT 1

Denk aan een opvallend kind in je eigen groep.

- Beschrijf zo nauwkeurig mogelijk wat dit kind precies doet.

OPDRACHT 2

Denk aan het opvallende kind in je groep, dat je bij de vorige opdracht ook in gedachten had.

- Is er iets gebeurd waardoor dit kind opvallend gedrag ging laten zien?
- Zijn er specifieke situaties waarin dit kind opvallend gedrag zien?
- Doe je iets voor dit kind om hem beter mee te laten komen in de groep? Of doe je iets om ervoor te zorgen dat het opvallende gedrag minder wordt?
Zo ja: beschrijf wat je precies doet.
- Wat is het effect van je aanpak?

OPDRACHT 3

- Wat denk je dat het kind uit jouw groep nodig heeft om minder opvallend gedrag te laten zien en/of beter mee te kunnen komen met de groep?

OPDRACHT 4

Denk nog eens aan het kind van wie je het gedrag eerder hebt genoteerd.

- Kijk nog eens naar de aanpak die je hebt beschreven. Hielp die aanpak om dit kind beter mee te laten komen in de groep?
- In de vorige opdracht heb je bedacht wat de behoefte is van het kind uit jouw groep. Kijk nog eens naar die behoefte. Sluit je aanpak hierop aan?
- Welke tips ga je uitproberen om aan de behoefte van dit kind tegemoet te komen?

6. Literatuurlijst

Benammar, K., Schaik, M. van, Sparreboom, I., e.a. (2006). *Reflectietools*. Den Haag: Uitgeverij Boom Lemma.

Bijl - van Gelder, H. & Wally, T. (2012). *Trapsgewijs, Omgaan met opvallend gedrag van jonge kinderen*. Rotterdam: CED-Groep.

Bosch, W. & Mol, P. (2005). *Leren begeleiden*. Baarn: HBuitgevers.

Goes, M. (2003). *Coaching voor Schoolbegeleiding*. Amsterdam: ABC.

Hattie, J. & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of educational research*, 77 (1), 81-112.

Hendriksen, J. (2004). *Cirkelen rond Kolb*. Amsterdam: Boom Nelissen.

Prochaska, J.O. & DiClemente, C.C. (1984). *The transtheoretical approach: crossing traditional boundaries of therapy*. Homewood: Dow Jones-Irwin.

Tjallema, M., Berg, E. van den & Jonge, N. de (2008). *Interne zorgzoeker, een zorgkeuzewijzer voor de interne zorgstructuur in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven*. Rotterdam: CED-Groep.

Yzermans, Th. (2008). *Omgaan met weerstand in adviesrelatie*. Thema.